

УДК 821.111 – 31.09«15»

Н. І. Власенко

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***ПОЕТИКА АНГЛІЙСЬКОГО РОМАНУ ВІДРОДЖЕННЯ:
ГРАНІ ДІАЛОГУ З РОМАНІЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ**

Розглянуто способи «діалогічного» співвіднесення романічних і риторичних жанрових матриць, втілені в моделях жанробудови, запроваджених у ході становлення англо-ренесансної романної модифікації і засадних для оформлення її як національно-історичного різновиду жанру.

Ключові слова: поетика, риторика, романічна традиція, жанр, роман, тропологічні та міметичні принципи літературної творчості, Відродження.

Рассмотрены способы «диалогического» соотнесения романтических и риторических жанровых матриц, воплощенные в моделях жанровой организации, введенных в ходе становления англо-ренессансной романной модификации и основополагающих для оформления её как национально-исторической модификации жанра.

Ключевые слова: поэтика, риторика, романтическая традиция, жанр, роман, тропологические и миметические принципы литературного творчества, Возрождение.

The ways of the dialogue connection of the romance and rhetoric genre matrix, embodying in the genre-forming models actualized in the course of the genesis of the English Renaissance Novel and defining genre modification are treated.

Key words: poetics, rhetoric, romance tradition, genre, novel, trope and mimetic principles of the literary activity, Renaissance.

У дискурсивному полі, маркованому усталенням романного жанру, те «річище» співвіднесення романічних і риторичних засад жанротворення, що сформувалось у руслі генезису романістики ренесансної Англії, задає «рельєф» його проблематизації в контексті встановлення – при просуванні сучасного літературознавства до «розкриття» епістемологічних кодів рубежу ХХ–ХХІ ст. – етико-естетичного «імперативу повернення» від осмислення роману як семіотичної матриці, якою виявляється «багатоголосся» дійсності, формотворне для тексту, до осягнення жанру як поетологічної форми, котрою визначаються моделі поетикальної розбудови діалогу «голосів» реальності.

Такою зміною літературознавчих «настанов» щодо роману знаменується початок діалогічного воз'єднання – на тлі сприйняття сучасності як Кінця Історії – прокладених у ній шляхів літературної рефлексії. Їх сходження уможлиблюється зближенням предметно-проблемних «обрій» сучасної науки про літературу з «видноколами» «нових практик» епістемології, що відбувається при відкритті «горизонту передрозуміння», визначального для виявлення – на теренах рефлексивного оформлення романної «діалогічності» – «збігу» «ліній» естетичного подолання «діалогічної безвиході» (М. М. Бахтін) та «векторів» її раціоналістичного спростування. Так забезпечується збереження – у площині об'єктового «спрямування» літературної думки – центральної позиції «універсального і парадоксального» (О. В. Михайлов) жанру, запровадженої «проголошеннями» його «головним героєм» «метанаративу» літератури, «знаковими» для посттрадиціоналістського розрізнення її «метамов».

У ході подолання всіх тих «розломів» епістемі, які утворились «на ґрунті» формування новочасного та новітнього літературознавства, усталюється аксіологічне «осердя» «комунікативного повороту культури» (М. А. Можейко), котре

«всвітчує» основоположні для нього критерії самоідентифікації суб'єкта, «відчужені» від нього епістемологічними «межами». Відтак нон-фінітність суб'єктного становлення в діалозі «Я» з «Іншим», усвідомлена на щойно перейденому «рубіконі тисячоліть», підтверджується «вичерпаністю» «монологічних» пізнавальних «завершень» їх смислотворної взаємодії, здійснених при відволіканні трансцендентальної форми суб'єктивності від емпіричної¹. Відповідно когнітивне оформлення «діалогіки»², «наснажене» урозумінням розмежованості «свого» та «чужого» як першооснови смислопородження³, задає «активний фон» «взаємовипробування» «історизованих» та «постісторичних» літературознавчих парадигм. Завдяки такій інтердискурсивній співвіднесеності в його царині виокремлюється сфера відкриття сполучуваності «параметрів» літературного і літературно-творчого самоототожнення «Я», визначених в історичних типологіях мистецтва слова (побудованих на шляху розробки «проблеми еволюції поетичної свідомості та її форм» (О. М. Веселовський)), із засадними для літератури «координатами» розрізнення «Іншого», виявленими теорією Тексту (у ході руху «від «безкінечної герменевтики» до поезики» (Г. К. Косиков)).

«Діалогічний» вимір рефлексії над історико-літературним процесом, встановлений у цей спосіб, проблематизується при усвідомленні «обмеженості» і вичерпування трансформації художньої свідомості послідовністю зрушень її поетологічної домінанти [8], і виділення «відносно постійних» жанрових детермінант – складників архітексту [7] щодо самого літературного і літературно-творчого діалогу, що набуває власної оформленості, насамперед, у романі – жанрі, який упосліджує його «підвалини» й «абриси» своєю естетичною єдністю та поетикальною множинністю. За такого «прирощення» проблемного «осередку» науки про літературу ним охоплюється і сам процес формування романного жанру. Реактуалізована проблематика романотворення «укорінюється» – у «ризоморфному середовищі» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), висхідному для окреслення перспектив подальшого вивчення жанрової генези, – на «ниві» «діалогічного» взаємовизначення

¹ «Осучаснення» культурного простору, знаменне для кінця ХХ – початку ХХІ ст., уможливленою віднаходженням – в емпіриці формування суб'єкта – «країв» його трансценденції, основоположної для усталення світоглядного монологізму в «перериваннях» смислотворної взаємодії «свого» з «чужим» при аксіологічних подоланнях фрагментарності пізнання, «налаштованих» на доведення «фінального» принципу об'єктивації істинного. Виявлений – при становленні посттрадиціоналістської ментальності – «діалектичною» «логікою тотожності» (визначальною для «історизованої» епістеми), такий спосіб трансісторичного впорядкування рефлексивної свідомості «приховується» (але не долається) – у тих же локально-історичних рамках її оформлення – «постдіалектичною» «логікою розбіжності» (втіленою у «постісторичному» типі знання), опиняючись під «загрозою» спростування «на перетинах» цих шляхів смислопородження (ознаменованих утворенням – при їх означенні за метанаративними «рамками» знання – «похідних» концептів епістемологічних «метамов»).

² Термін Е. Левінаса, введений у гуманітарно-науковий обіг інтерпретаторами його філософського доробку.

³ «Свідчення» марності пересторог «радикально недіалогічних співрозмовників» (С. С. Аверінцев), «розпорощені» в інтердискурсивному полі комунікації, «зосереджуються» – як «знаки» її продовження «на виходах» за виявлені пізнавальні межі – у визначеннях «крайнього досвіду» персональної самоідентифікації, запропонованих постметафізичною епістемологією. Постаючи – на «ґрунті» запровадженого нею погодження «логіки тотожності» і «логіки розбіжності» – *трансгресією суб'єктивності в «неможливе»* – у «рамках» її існування – становлення (обґрунтування «безкінечності діалогу» М. Бланшо, «генеалогія» М. Фуко [15]), *ототожненням трансцендентності пізнання із «беззапитною» близькістю «Я» й «Іншого»* («етична феноменологія» Е. Левінаса [19]), *ідентифікацією «самості» як «інакшості»* («практична філософія людини» П. Рікера [12]), проходження семіотичної дистанції між «своїм» та «чужим», основоположне для становлення суб'єкта, розкривається – у взаємодоповнюваності таких її подолань-поновлень – і як втілення безнастанної «діалогізації» смислопородження, і як доведення невичерпної «справжності суб'єктивного» (М. А. Можейко).

історико-літературних та історико-теоретичних планів її ретроспекції. У ньому виявляється необхідність уточнення трансісторичних та локально-історичних аспектів становлення роману через з'ясування тих жанротворчих принципів, котрі втілюються в його модифікаціях, не залучених (або залучених у незначній мірі) у відношення безпосереднього передування та прямої наступності з іншими різновидами жанру, а, натомість, «діалогічно» опосередкованих у власних зв'язках з ними (і тому зазвичай рецептивно не «закріплених» у жанровому статусі).

На перетині синхронічного прокладання цих векторів «взаємовивірення» і літературознавчих методологій, і теорії та історії романного жанру з діахронічним рефлексивним приєднанням до часопростору його формування англійського роману останньої третини XVI ст., означеного, але не розкритого в чинниках і складниках його становлення (на лініях «випробовування» його жанрової «ідентичності» концептами історичного руху культури), і відбувається актуалізація проблеми генезису елізаветинської романістики, націлена на прояснення інтердискурсивних орієнтирів літературної творчості, значущих для її заснування.

Роман ренесансної Англії, чи не в найбільшій мірі – щодо «супутніх» йому романних доробків – відзначений «енігматичністю» «порубіжного» художнього мислення, сформувався в добу Єлизавети I (1558–1603), що стала часом розквіту культури Відродження на Британському півострові, «закарбувавши» на соціально-історичних «стрижнях» його геополітичного «домену» «впізнавані» для сучасників і незбагненні для нащадків «сліди» зрівняння «свого» з «чужим», основоположного для «перехідності» мистецтва Ренесансу. Заснована під наділенням «прозорістю» – у межах його культурного простору – «знаком» авторства, акцентованого в його «протеїстичності» (при осягненні «рухливості» жанрово-стильових критеріїв літератури), англійська романістика останньої третини XVI ст. власним становленням «вписала» в історію романного жанру ту сторінку, постренесансним «недочитуванням» якої в ході «текстової роботи» (Р. Барт), рушійної для рефлексії над ним⁴, означаються епістемічні й аксіологічні грані рецепції роману, задані теоретичними метадескрипціями його жанрової форми.

⁴ Рсман, визначений як «універсальний жанр» (Ф. Бланкенбург, Ф. Шлегель, Г. В. Ф. Гегель, М. М. Бахтін, О. В. Михайлов [2; 6; 10]) у руслі заснування «історизованої епістемі» (М. Фуко), уможливленого усталенням новочасної – «діалектичної» – «логіки тотожності», розкривається в нових гранях у контексті її *взаємодії* – на «комунікативному повороті культури» (М. А. Можейко) на межі ХХ–ХХІ ст. – з новітньою – «постдіалектичною» – «логікою відмінності», формотворною для «постісторичного» типу знання (обґрунтованого «постметафізичною» епістемологією через «замикання» поля персональної самоідентифікації на співвіднесенні концептів «постеучасність» та «постісторія»). У річищі осягнення культури як «семіотичного простору» (Ю. М. Лотман) – Тексту, а його трансісторичного оформлення як об'єктивації діалогу «Я» з «іншим», в якій його нефінітність, виявлена в часі формування суб'єктивності, маркується невідбутністю семіотичної дистанції, генезис романного жанру осмислюється як та «нива» «текстопородження» (Ю. Крістева), на котрій її смислотворна продуктивність набуває етико-естетичної визначеності. У ході становлення роману розрізнення та сполучення означуваних і означень, концептуалізовані, відповідно, як «письмо» і «читання» при епістемологічному впорядковуванні світосприйняття (від традиціоналістського варіанта «філософії єдності» до сучасної версії «філософії множини»), актуалізують дискурсивні позиції, що забезпечують продовження комунікації «мов-свідомостей» (М. М. Бахтін) за виявлення «порогів» «валідності метамови» (Р. Барт), закладених при реалізації настанов на когнітивне «завершення» їх смислотворної взаємодії, наснажених «волею до істини» (М. Фуко). На двохтисячолітньому історичному шляху жанру його семантична «глибина» «описується» поетикальними відтвореннями інтерсуб'єктивної ціннісної горизонталі, котрою і «зрушуються», і «підтримуються» епістемічні вертикалі, які розбудовуються рефлексивного свідомістю на теренах осягнення співвіднесеності «свого» з «чужим», супроводжуваного «поляризацією» смислопородження (заснованою на встановленні антиномії Єдиного і Множинного при визначенні «меж» знання та виокремленні на них «логіки тотожності», видозмінюваної «історизацією» світогляду, та «логіки розбіжності», варійованої його «модернізацією»). Однак художньо-творчі «етичні вчинки» (М. М. Бахтін), що втілюються в «події» історії роману, «прочитуються» його рефлексією – про-

Віддаленість англо-ренесансної лінії романного «родоводу» від «горизонтів» його сприйняття, сполучених з «обріями» поетологічного усталення естетики жанру, визначається тією розбіжністю «видноколів» естетичного та поетикального оформлення романного і романотворного діалогу, котра виявилась у митецьких експериментах, запроваджених фундаторами роману елизаветинської Англії – Джоном Лілі (John Lyly, 1554–1606), Філіпом Сідні (Philip Sidney, 1554–1586), Робертом Грінном (Robert Greene, 1560–1592), Томасом Лоджем (Thomas Lodge, 1558–1625), Томасом Нешем (Thomas Nashe, 1567–1601) та Томасом Делоні (Thomas Deloney, 1543? – 1600?)⁵. Їх романними новаціями ознаменувався «зсув» традиціоналістських меж «діалогізації» самої царини жанротворення, що уможливив освоєння першопочатків естетики роману, яке ґрунтується на відчуженні його «традиційної» поетики.

Конфігурація змін жанрової «простороні», здійснених у темпоральності генезису англійського роману Відродження, встановилась на перетині вирізнених у ній «траєкторій» авторського відсторонення від романічного – комплексу тематичних, сюжетно-оповідних та стильових критеріїв романної типології, при усталенні котрого в період традиціоналізму топіка ствердилась у статусі формотворного начала жанру. У «річищі» становлення елизаветинської романістики митецький відхід від поетологічних «напуть» жанрової традиції, інспірований «успадкуванням» її естетичних надбань, визначився в «унікальності» «провіщеного» – у цей спосіб – «шляху роману» при виборі письменниками ренесансної Англії орієнтирів своєї романної творчості. Романісти-елизаветинці звернулись до тих форм риторичного дискурсу, що і в руслі його «злуки» з поетикальним «полем висловлювання» (М. Фуко), якою з кінця античності до початку Просвітництва задавались настанови на «завершення» образу світу «готовим» словом, зберегли тематичну «відкритість», котрої набули в контексті античного розмежування позицій поетики та риторики щодо «взаємовивірення» «думки» й «істини»; уста-

тягом її п'ятисотлітнього «проростання» на «ґрунті» літературної теорії – лише у фрагментах жанротворної естетизації суб'єктного становлення, сполучених на його смисловій «поверхні» з поетологічними «фіналізаціями» романної форми як способу безнастанного естетичного осягнення розрізнюваності «Іншого» в самоототоженні «Я». Так виявляються пізнавальні й етичні «кордонні» осмислення романного жанру, встановлені і на «історизованих», і на «постісторичних» епістемологічних засадах.

⁵ У художніх пошуках цих письменників виявились і «абриси», і засади естетичного уцілінення елизаветинського роману, забезпеченого «примноженням» його поетикальної «багатоскладності». Таким «ризоморфним» «прирощенням» романної поетики на «стрижні» естетики жанру визначилась маньєристична «версія» втілення «єдності у розмаїтті» (“*varietate*”) як одного з головних «імперативів звільнення» людини-творця, встановлених ментальністю Ренесансу щодо митецької самореалізації особистості. «Укорінення» роману на культурному «ґрунті» Англії уможливилось «пробудженням» в англійській літературі Відродження прозаїчної «оповідної стихії». Оформленню її романного «потoku», співвіднесеного з ренесансним «підйомом хвилі» континентально-європейської романістики (М. Боярдо, Л. Аріосто, Я. Саннадзаро, Ф. Рабле, М. Сервантес), передувала поява англомовної новелістичної «течії», започаткованої в останню третину XVI ст. Англо-ренесансні «первинні» наративи означились досвідами переосмислення італо-ренесансної новелістики, «зосередженими» на відтворенні її жанрової організації (Дж. Фентон, В. Пеінтер, Дж. Петі), та спробами «романізації» (М. М. Бахтін) новели, «зафіксованими» при оформленні «порубіжного» різновиду прози (Дж. Гасконь), класифікаційно присданого (П. Селзмен) до її «понаджанрового» «куртуазного» типу (“*courtesy fiction*”) і жанрово не конкретизованого в його межах. Так усталилось наративне «осереддя» розбудови романного жанру в культурному часпросторі Англії. Саме в цьому сегменті «дискурсивного поля» (М. Фуко) наративу і внокремився «осьовий» вектор формування романістики епохи Єлизавети I. «Скерована» її фундаторами, «корінна» лінія роману «шекспірівської доби» завдяки концентрації «потенціалу прецеденту» набула розгалуженості у романній творчості їх послідовників – від заглиблення у побутописання, супроводжуване посиленням риторичної компоненти жанру на тлі «стирання» його «гетерогенності» (Г. Четтл, Н. Бретон), до розширення «сфери присутності» у «домені» роману, закладеному на Британському півострові, елементів романічної поетики, усталених на Європейському континенті (Е. Манді, Г. Робертс, Е. Форд, Б. Річ).

лившись у власних модальностях на «підґрунті» усвідомлення його «нескінченності»⁶.

«Відхилення» від романічних теренів жанробудови, «знакове» для творчого цілеспрямованого засновників англійського роману останньої третини XVI ст., виявилось на тлі співвіднесення – у ході формування мисленнєвої «діалогіки», засадної для ментальності Ренесансу, – і світоглядних «підвалин», й естетичних «осердь» виокремлення та возз'єднання – на традиціоналістських «нивах» художньо-словесної практики і літературної теорії – поетичної та прозової сфер мистецтва слова. Втілюючи один із множини векторів самовизначення суб'єктивності автора, уможливлених пізньотрадиціоналістським «розхитуванням» «унітарності канону» (М. Л. Андреев) художньо-словесної творчості, доведеним до встановлення плуралізму її законів [1], напрям оновлення романного жанру, обраний майстрами красного письменства епохи Єлизавети I, «сконцентрував» інтенції митців на перетворенні – на «підмурках» «вільного» модального оформлення авторського «висловлювання» – жанрово «закріпленої» (і в романічній «стихії»), і поза нею) топіки⁷. Його «абриси» означились перспективою поетикального виявлення «невідбутності» діалогу «Я» з «Іншим», «окресленою» долученням до романної генеалогії дискурсивних «умов можливості» (М. Фуко) їх смислотворної взаємодії, реактуалізованих діапазоном «маніфестацій» жанру англійського роману Відродження в його автотексті – від *«трактату»* (“*treatise*”) та *«памфлету»* (“*pamphlet*”) до *«роздумів»* (“*discourse*”) й *«історії»* (“*historie*”)⁸.

За такої ретроспекції діалогічного «розходження» поетики і риторики диференційоване сприйняття літературної традиції, основоположне для романного жанру, наблизилось до «горизонту» її «передрозуміння», відкритого «на виході» за «рамки» літературно-творчого опанування – подолання світоглядного монологізму, усталеного в добу традиціоналізму. На цьому «обрїї» рецепції традиційного зрушились світоглядно-естетичні засади «вільного» вибору з-поміж «канонізованих» принципів жанрової організації, знаменного для «прирощення» генеалогічної багатолінійності роману. При «розмиканні» – на шляху його генези, прокладеному в шекспірівській Англії, – традиціоналістських «рубежів» «діалогізації» самих жанротворчих «настанов» втілення ренесансного «імперативу звільнення» особистості в літературі, засноване на ствердженні її як «усвідомленої поетико-риторичної єдності» (С. С. Аверинцев), переросло в переосмислення «замкненої» нею «позиції» автора, значуще для досягнення історичної «рухливості» закономірностей жанрового становлення. Так у царині поетикального усталення риторичного «виднокола» «діалогічності» смислородження сформувались передумови і того «переінакшен-

⁶ Первинне підпорядкування модальним «вимірам» риторичної організації мовлення її тематичних «параметрів» було здійснене софістами в «координатах» досягнення людини як «міри всіх речей» (Протагор), заданих ствердженням відносності істини на підґрунті осмислення Множинного як першоджерела світу, про що свідчать «підмурки» комунікативної взаємодії оратора і слухача, закладені давньогрецькими «вчителями мудрості» при відмежуванні риторики від поезики, «налаштованої» на досягнення Єдиного як першооснови світобудови [3].

⁷ Тематика ствердилась, як відомо, в статусі жанрового первоначала в ході усталення літератури традиціоналізму як «усвідомленої поетико-риторичної єдності» (С. С. Аверинцев), яке забезпечилось оформленням «готового слова» як змістовної і стильової першооснови авторського «висловлювання» на «підвалинах» естетизації «першоформ» буття і пізнання, у котрій сполучились аристотелівські («замкнені» на обґрунтуванні міметичної природи красного письменства) і гораціанські («розімкнені» в доведення «тропологічної» – символотворної – сутності художньої словесності) принципи митецького втілення традиціоналістської «аналогії означуваних та означень» (М. Фуко).

⁸ Встановлений таким чином ряд жанрових дефініцій (наведених зі збереженням ранньовоанглійської орфографії) виявив «сумірність» – у ренесансному культурному просторі – «способів висловлювання», освоєних риторикою в різний час – у період оформлення її класичної «доктрини» та на етапах «експансії» «риторичного знання» (Н. О. Безменова).

ня» романного способу сполучення різних «правд про світ» (М. М. Бахтін), що, здійснившись «на переході» від традиціоналізму до історизму, забезпечило «само-розкриття» роману як «антириторичного жанру» (О. В. Михайлов).

У руслі співвіднесення авторських «маркувань» жанру, запроваджених щодо зразків елизаветинської романістики, зі «впізнаваними» культурними кодами, охопленими нею, англо-ренесансна «гілка» генезису романного жанру означається в її ризоморфному «зрошенні» з «кореневищем» літературно-творчої «діалогіки», яке оформлюється етико-естетичною «розгалуженістю» самих «параметрів» митецького «висловлювання». Відокремлення «координат» становлення національно-історичної модифікації роману, «укоріненої» на культурному «ґрунті» Англії в останню третину XVI ст., від «вимірів» усталення його традиціоналістських жанрових різновидів у континентальній Європі, «випробується» сполученням «порубіжних» «традиційних» критеріїв жанробудови. У полі виявлення основоположниками англійського роману Відродження «неспростовних» творчих орієнтирів поєднуються *модальності* художнього «висловлювання», актуалізовані риторикою при естетичному відкритті (у дихотомії поезії та красномовства) «порогів» осягнення рефлексивно-традиціоналістською свідомістю «безнастанності» Множинного, та *тоніка* мистецтва слова, поетикально «закріплена» в риторико-поетологічному синтезі традиціоналізму при долученні його естетики до «рубевжів» осмислення сталості Єдиного.

У «річищі» сходження – у просторі формування романістики «епохи Шекспіра» – епістемічних «країв» смислопородження, віднайдених на часових «рубіконах» традиціоналістської культури, встановлюються дискурсивні «умови можливості», котрими забезпечується «подовження» – в цьому «осередку» романотворення – інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі, засадної і для «діалогічності» відношення «Я» до «Іншого», і для усвідомлення її «невичерпності» при поетикальній розбудові естетичного «вивірення» «свого» «чужим». «Багатовекторність» взаємодії генетичних початків роману ренесансної Англії зі складниками «активного фону» його генези виявляється на «полюсах» співвіднесеності її путівця зі шляхами становлення романного жанру, второваними на Європейському континенті в добу традиціоналізму. «Силовими лініями» їх віддалення і зближення започатковується той конкретно-історичний «сегмент» «діалогу» роману з літературною традицією, що уможливило «доконечне» оформлення загальної (трансісторичної) «діалогічної» диспозиції усталення жанру в традиціоналістському часопросторі. На теренах «зростання» англійської романістики останньої третини XVI ст. «зрушення» романним жанром «граней» власної «традиційності» «зміцнює» «підґрунтя» його «самооновлення»: освоєння-відчуження «сталих» – «підтриманих» «непохитністю» епістемічної «вертикалі» традиціоналізму – матриць художньої реальності, яке стверджує тематику у статусі першопринципу роману, постає таким способом «скорочення» жанротворних ціннісних проєкцій життєвої дійсності, котрим інспіруються романні видозміни «готових» моделей літературної творчості, визначальні для запровадження модальної жанрової першооснови.

На континентально-європейських «векторах» усталення романічної жанробудови, що відбувається в ході руху літератури від античності до Ренесансу [1; 9–11], на «позицію» доміанти жанротворення висувається топіка, яка «закріплюється» на «стрижні» становлення «високих» «тематичних» модифікацій романного жанру – любовно-авантюрного, пасторального, лицарського. Виявлена в жанровій організації репрезентативних зразків кожного з них – від Геліодорового роману і роману Лонга до романних експериментів М. Боярдо та Л. Аріосто, тематична визначеність романотворного «висловлювання», запроваджена при пізньоантичному започаткуванні традиціоналістської «злуки» риторики і поетики, не призводить до підпорядкування – при її ренесансному завершенні – модальностей, опанованих романним жанром, «готовому» слову, стверженому як першо-

начало літератури при возз'єднанні її поетикальних та риторичних сфер. На тлі сприйняття – на засадах романної «діалогічності» – «лакун» риторико-поетологічного нормування красного письменства як «умов можливості» «переінакшення» його світоглядно-естетичних засад, долучених до епістемічної «вертикалі» традиціоналізму, здійснюється поетикальне оформлення інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі, при котрому «зовнішній» пріоритет тематичних складників роману щодо модальних в романічних різновидах жанрової форми постає «слідом» «внутрішнього» зрівняння модальності і тематики в ході їх уціліснення.

Така «двоїстість» співвіднесення модальних і тематичних «параметрів» жанротворення в «координатах» формування традиціоналістських модифікацій романного жанру в континентальній Європі ґрунтується на «діалогічному» «відстороненні» – на «ниві» усталення естетики роману – того сполучення «тропологічного» та «міметичного» «вимірів» оповіді/зображення, що виявилось у «взаємовизначенні» «настанов» нормативної поетики та класичної риторики. У царині генезису романного жанру «двопланова» модель жанробудови, оформлена у риторико-поетологічному синтезі традиціоналізму, перетворюється на таке погодження міметичної і тропологічної матриць художньої дійсності, в якому «закономірність» віддалення реального від ідеального у житті набуває «іномовного» означення в мистецтві слова, долаючись завдяки аксіологічним проєкціям «виняткового» – через створення образу ідеального героя – і закладаючи поетикальне «осереддя» й естетичного «випробовування» «метафізичної» «логіки тотожності», і митецького «вивірення» ренесансної «діалогіки», й «історизації» художньої свідомості в Новий час.

У руслі становлення романістики шекспірівської Англії розсування «меж» «діалогізації» жанротворних «позицій» художньої словесності Європейського континенту, основоположних для романічної поетики, модальність художнього «висловлювання» наділяється статусом домінанти жанробудови (за збереження «сурядності» модальних і тематичних складників жанрової форми). Таке перетворення генетичного першопочатку роману забезпечується зміною «осередку» розбудови його топіки – «витісненням» таксономії «ідеальне/реальне» опозицією «одиничне – загальне». Тим самим задається «розмивання» тематичних «кордонів» жанру, котре становить «приховану загрозу» «переходу» – при розгортанні інтерсуб'єктної ціннісної «горизонталі» в «розхитування» епістемічної «вертикалі» традиціоналізму – від естетизації смислотворної логіки Відродження до її літературно-творчого «самоспростування».

У цьому «сегменті» романного «діалогу» з романічною традицією актуалізується ідея «випробовування» загального одиничним, «закономірного» «винятковим», що позначається – на лініях поетикального розгалуження англійського ренесансного роману – множинністю векторів співвіднесення з життєвою дійсністю тієї художньої реальності, на створення якої спрямовані митецькі зусилля романістів «доби Шекспіра». І пізнавальне «анатомування» (в аристотелівському сенсі) розуму як «власне людського» атрибуту природи людини (Дж. Лілі), й «усолодження» чи «втішання» вигаданими історіями (Т. Лодж, Т. Делоні), і підтвердження «злиденності життя» (Т. Неш), і його поетизація через співвіднесення конкретно-географічного «локусу» елізаветинської Англії з умовно-узагальненим «благодатним місцем» (Ф. Сідні, Р. Грін, Т. Лодж) – усі ці напрями тематичного «прирошення» модального «осердя» жанротворення формують поле маньєристичних орієнтацій засновників романістики епохи Єлизавети I у світі, котрий відкрився у властивій йому хаотичності. У такому сполученні модальності і тематики реалізується принцип уціліснення романної форми, виявлений творцями англійського роману Відродження (й узагальнений Ф. Сідні у своєму «Захисті поезії» (бл. 1583, вид. у 1595)) при осмисленні місії «справжнього» поета як наслідування його власних ідей в ході перегляду романічного поєднання міметичних і тропологічних моделей художньої

реальності. Він полягає у творчому осягненні поетичного мімесису, що забезпечує митецьке втілення – на заданому ним «стрижні» оповіді/зображення – суб'єктивних ідей, ототожнених із об'єктивними ейдосами за аксіологічною значущістю і протиставленими їм за «істинністю». Так усталюється матриця літературної творчості, заснована на спростуванні номотетичної («закономірнішої») впорядкованості життєвої дійсності, підтвердженому – у тропологічних «площинах» її співвіднесеності з художньою реальністю – і запереченням ейдетичної цілісності образу – тропа, і «розщепленням» єдності «готового слова» – «свідченнями» «розмикання» – у романотворних «висловлюваннях» ренесансної «діалогіки» в «модернізацію» світосприйняття, засновану на усвідомленні невідбутності Множинного.

Авторські «настанови» на «наслідування» суб'єктивних ідей на тлі «відволікання» їх від об'єктивних ейдосів забезпечують «зрушення» – на шляхах формування поетики роману Англії останньої третини XVI ст. – традиціоналістських «рубіконів» жанротворення, погоджених з «метафізичною» «логікою тотожності» і збережених при її «діалогізації» в добу Відродження. Наснажена маньєризмом версія *varieta* – «єдності в розмаїтті», ствердженої Ренесансом як естетичний принцип гармонізації відношення Єдиного і Множини, набуває численних поетикальних втілень, які призводять до усталення антиномії (як – буквально – «антизаконності») у статусі «іномовної» форми оповіді/зображення, котрою уможливується варіабельність способів поетологічного «впорядковування» художньої реальності англійської ренесансної романістики. У ході її становлення риторичні модальності сполучаються і з новелістичною сюжетикою «Євфрес» Дж. Лілі, «Усолоджувальна історія Форбоніуса і Прісцерії» Т. Лоджа, «Гріш мудрості, куплений за мільйон каяття» Р. Гріна), і з романічною топікою («Аркадії» Ф. Сідні, «Пандосто, або Тріумф Часу» Р. Гріна, «Американська Маргаритка» Т. Лоджа), і з «опозиційними» сюжетно-оповідними «моделями» «життєпису» – *jest-biography* («Злощасний мандрівник, або Історія Джека Уілтона» Т. Неша) й агіографією («Утішна історія Джона Уінчкомба, який у свої молоді роки називався Джеком із Ньюбері» та «Утішна історія Томаса із Редінга» Т. Делоні).

На всіх цих лініях розбудови жанрової поетики роману Англії останньої третини XVI ст. він набуває рис багатоскладної «художньої цілісності», що «підтримує» «розмежування» «позицій» «Я» й «Іншого» на естетичних «векторах» їх діалогу, орієнтуючи на осягнення невичерпності інтерсуб'єктної дистанції.

Так путівець формування жанру, прокладений засновниками романістики «епохи Шекспіра», наблизив – на виділеному ними «відтинку» віддалення романної поетики від романічної – «виднокіл» подальшої жанрової розбудови, який, відкрившись при виявленні її «дороговказів» «на переході» від традиціоналізму до історизму, «навернув» і вектори постренесансного «самооновлення» роману⁹, і «супутні» йому лінії теоретичного «обрамлення» романотворної сфери художньо-словесної практики¹⁰ на тематичне оформлення романних модальностей, у котрому відбулось «переростання» ейдосу «випробовування» в ідею «становлення».

Дослідження «активного фону» генези англійського роману Відродження та

⁹ Від «вивільнення» епічних засад літературної творчості галантно-героїчним романом бароко, що стало результатом відкриття «нової формули ставлення до матеріалу» – «героїзованого маскараду» (М. М. Бахтін), яка була «передбачена» італо-ренесансними досвідами «романізації» героїчного епосу середньовіччя, («сфокусованими» на переосмисленні сюжету про Роланда – М. Боярдо, Л. Ариосто) та («почином» у сполученні епіки з пастораллю, котрим відзначилось «зростання» романного жанру в Англії в епоху Відродження (Ф. Сідні), до ствердження «жанрової свободи роману» (Н. Т. Пахсар'ян) «просвітницькими» і «непросвітницькими» різновидами західноєвропейської романістики XVIII ст.

¹⁰ Від барокового «звуження» жанрового простору роману до «локусу» генези його «високих» модифікацій (П.-Д. Юе), яке обґрунтовується поширенням на створені в них типи художньої дійсно-

потенціалу жанрової дискурсивності, реалізованого при його заснуванні, забезпечує вихід «за рамки» ракурсу його розгляду, визначального для локалізації англо-ренесансної «ланки» розбудови жанру «на розломі» її ланцюга в його ретроспекціях, спрямованих на співвіднесення естетичних принципів романного жанру з епістемологічними критеріями суб'єктивності. Тим самим задається перспектива уточнення абрисів і засад жанрової «діалогічності» в подальшому вивченні пізньотрадиціоналістського роману.

Бібліографічні посилання

1. Андреев М. Л. Рыцарский роман в эпоху Возрождения / М. Л. Андреев. – М. : Гносис, 1993. – 397 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1975. – 504 с.
3. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 138 с.
4. Бройтман С. Н. Историческая поэтика / С. Н. Бройтман. – М. : Академия, 2001. – 420 с.
5. Гаспаров М. Л. Поэзия и проза – поэтика и риторика / М. Л. Гаспаров // Историческая поэтика: типы и формы художественного сознания. – М., 1994. – С. 126–159.
6. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1968. – Т. 3. – 1971. – 432 с.
7. Женетт Ж. Введение в архитекст / Ж. Женетт ; [пер. с фр. Е. Васильева, Е. Гальцова, Е. Гречаная и др.] // Фигуры : в 2 т. / Ж. Женетт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 1998. – 472 с.
8. Категории поэтики в смене литературных эпох / С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М. Л. Гаспаров [и др.] // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. – М., 1994. – С. 3–38.
9. Мелетинский Е. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 320 с.
10. Михайлов А. В. Роман и стиль / А. В. Михайлов // Теория литературы : в 3 т. – М. : ИМЛИ РАН, 2000. – Т. 3. – 2003. – С. 279–352.
11. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А. Д. Михайлов. – М. : Наука, 1976. – 352 с.
12. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер ; [пер. з фр. В. Андрушко, О. Сирцова]. – К. : Дух і Літера, 2002. – 324 с.
13. Тынянов Ю. Н. О литературной эволюции // Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – С. 270–282.
14. Урнов Д. М. Формирование английского романа эпохи Возрождения / Д. М. Урнов // Литература эпохи Возрождения и проблемы всемирной литературы. – М., 1967. – С. 67–79.
15. Фуко М. Археология знания / М. Фуко ; [пер. с фр. С. Митина, Д. Стасова]. – К. : Ника-центр, 1996. – 208 с.
16. Baker E. The History of the English Novel : in 10 vol. / E. Baker. – L. ; Witherly, 1927. – Vol. 2. – 1942. – 478 p.
17. Davis W. Idea and Act in the Elizabethan Fiction / W. Davis. – NY, 1968. – P. 548.
18. Kettle A. Introduction to the English Novel / A. Kettle. – L. : Hutchinson, 1972. – 524 p.
19. Lévinas E. Autrement qu'être ou au-delà de l'essence / E. Levinas. – La Haye, 1974. – 268 p.
20. Salzman P. English Prose Fiction, 1958–1700; a critical history / P. Salzman. – Oxford, 1989. – 568 p.
21. Schlauch M. Antecedents of the English novel, 1450–1600 (from Chaucer to Deloney) / M. Schlauch. – Warszawa ; L. : Polish Scientific publ., 1963. – 568 p.

Надійшла до редколегії 17.04.2012 р.

сті того зрівняння ідеального та реального, що було атрибутоване романним втіленням «ідеї лицарства» в добу Чинквеченто (Дж. Чинціо, Дж.-Б. Пінья), до темпорального «закріплення» усталеної форми жанру у XVIII ст., котре забезпечується синхронізацією процесів заснування роману епохи Просвітництва і досягнення мистецтвом слова «повноти образу реальності» (Ф. Бланкенбург).